

Ivana Ćurčić

Studijski centar socijalnog rada, Udruga Ozana, Zagreb, Hrvatska
ivana.curcic@gmail.com

Marina Milić Babić

Studijski centar socijalnog rada, Pravni fakultet, Sveučilište u Zagrebu, Hrvatska
marina.milic.babic@pravo.hr

Dražen Šimleša

Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb, Hrvatska
drazen.simlesa@pilar.hr

Pregledni znanstveni rad

Zeleni socijalni rad

Sažetak

Razvoj zelenog socijalnog rada odvija se paralelno s ekološkim aktivizmom na globalnoj razini. Socijalni rad u Hrvatskoj u procesu je integriranja ekološkog pristupa u svakodnevne aktivnosti, pružanja usluga korisnicima i zagovaranja prava na zdrav okoliš. Nevladine organizacije građana aktivno sudjeluju u oblikovanju javnih politika na lokalnoj razini i šire, te unose održive promjene u zajednicu. Potreba da se socijalni radnici uključe u rješavanje ekoloških problema i izgradnju održivosti u zajednicama sve je vidljivija na globalnoj i lokalnoj razini. Prirodni svijet koji nas okružuje, primjerice klimatski uvjeti, uvelike određuju kakvi su prirodni resursi kojima raspoložemo. Socijalni radnik ne može zaobići činjenicu da raznolikosti ugrožavaju birokratski pristup koji se do sada koristio pa treba biti dovoljno tolerantan i osjetljiv za raznolikosti. Centraliziranim pristupom resursi se rijetko stavljaju tamo gdje su najviše potrebni što umanjuje sposobnost zajednice da se brine za sebe. Kako bismo se uspješno suočavali s izazovima i neuravnoteženosti u prirodnom okolišu, potrebno je razvijati i postaviti na odgovarajuću razinu otpornost zajednica.

Ključne riječi: zeleni socijalni rad, održivost, uključenost građana, otpornost zajednica

Green Social Work

Summary

The development of green social work goes hand in hand with ecological activism on a global scale. Social work in Croatia has not yet integrated the ecological approach to everyday activities, providing services to users or advocating the right to a healthy environment. Non-governmental organizations of citizens actively participate in shaping public policies at local and wider level and contributing to sustainable change in the community. The need to involve social workers in solving environmental problems and building community sustainability is increasingly visible at the global and local level. The natural world around us, for example, climatic conditions largely determines what kind of natural resources we have. A social worker cannot overlook the fact that diversity endangers the bureaucratic approach that has hitherto been used, and should be sufficiently tolerant and sensitive to diversity. With a centralized approach, resources are rarely placed where they are most needed and thus undermine the community's ability to take care of themselves.

In order to successfully face challenges and imbalances in the natural environment, community resistance needs to be developed.

Keywords: *green social work, sustainability, citizen participation, community resilience*

Uvod

Zeleni socijalni rad grana je socijalnog rada koja uključuje ekološki pristup. Pojam „ekologija” prvi put spominje Ernst Haeckel 1868. godine kako bi opisao međuovisnosti organizama u prirodnom svijetu (Ungar, 2002). Ekologija je, u konvencionalnom govoru, interdisciplinarno znanstveno istraživanje životnih uvjeta organizama u interakciji jednih s drugima i okolišem, bilo organskim ili anorganskim (Naeas, 1989). Ekološki pristup je holistički, omogućuje uzimanje u obzir svih segmenata prirodnog okruženja, primjenjuje se na način da se njeguje zdrava međuovisnost i transakcija između ljudi i njihovog okruženja (Ungar, 2002).

Zeleni socijalni rad je fokusiran na međusobnu ovisnost ljudi kroz socijalno organiziranje veza između ljudi te flore i faune u njihovom fizičkom okruženju, interakcije među socioekonomskim i ekološkim krizama i međuljudskim ponašanjima koja određuju bivanje ljudi na Zemlji (Dominelli, 2012). Prema navedenoj autorici zeleni socijalni rad uključuje izravan rad s ljudima u zajednici te na svakodnevnoj razini: poštivanje svih živih bića uz njihov socio-kulturni i fizički okoliš, razvijanje osnažujuće i održive veze između ljudi i njihovog okoliša, zagovaranje važnosti ugradnje društvenog aspekta u sve ekonomske aktivnosti usmjerene na iskorjenjivanje siromaštva, propitkivanje važnosti industrijskog modela razvoja koji počiva na pretjeranoj urbanizaciji i konzumerizmu kao bazi društvenog razvoja i promoviranje socijalne i ekološke pravde. Zeleni socijalni rad zahtijeva da se transformira shvaćanje socijalne dimenzije društva i njihovih veza sa živim i neživim svijetom, kako bi se radilo na reformiranju socio-političkih i ekonomskih snaga koje imaju neizmjeran učinak na kvalitetu života siromašnih i marginaliziranih skupina društva. Pojam zelenog socijalnog rada je kovanica autorice Dominelli (2012), koja poput drugih autora (primjerice Gray i suradnici u svojoj knjizi *Environmental social Work* iz 2013), temelje pronalazi u ekološkoj sistemskoj teoriji, kojom približavaju socijalnim radnicima ideju „osobe u okolišu”. Autori Gray i suradnici (2013) koriste se pojmom ekološkog socijalnog rada, pri tome apelirajući na povratak razumijevanju ekosistemske perspektive.

Okoliš se uglavnom u svijetu socijalnog rada promatra iz psihosocijalnog i socijalno-kulturnog aspekta (McKinnon, 2008), što svoje korijene pronalazi u antropocentrizmu, ekološkoj teoriji koja se temelji na postavljanju čovjeka i interesa ljudskog roda u centar ekološkog sustava kao najvažnijeg stupa (Gray i sur., 2013). Potencijalna veza između fizičkog okoliša i teorije i prakse socijalnog rada relativno je neistraženo područje, no zahvaljujući stručnjacima koji su se posvetili upravo izučavanju ekološkog aspekta i razumijevanja fizičkog okoliša i njegove veze sa psihološkim, socijalnim i drugim faktorima koji utječu na kvalitetu života, danas imamo postavljene teorijske temelje na kojima možemo graditi nove vrijednosti potrebne socijalnim radnicima za uključenje u borbu za unapređenje kvalitete života.

Tako Bronfenbrennerova ekološka sistemska teorija u socijalnom radu proširuje područje izučavanja povezanosti ne samo na povezivanje sa prirodnim svijetom i okruženjem, nego fokus usmjerava na međuodnose obitelji, ekonomije, kulturne i političke strukture i prirodnog okruženja (Bronfenbrenner, 2005). Koncept ekološkog pristupa, slično ekološkoj sistemske teoriji, promatra osobu u okolišu, pritom podrazumijevajući prirodni okoliš, no i jedna i druga teorija imaju snažan fokus na psihosocijalnoj dimenziji (Mc Kinnon, 2008). Autor Ungar (2002) uviđa potrebu za razlikovanjem teorija koje se oslanjaju na ekološki sistemski, mehanicistički pristup od teorija koje postavljaju načela za daljnji razvoj zelenog socijalnog rada koje opisuju Naeas (1989) kroz pojam „duboke” ekologije i Bookchin (1980., 1982) kroz kovanicu „socijalne ekologije”. U ovim teorijama pronalazi osam načela koja tvore novo razumijevanje ekološke teorije što se može primijeniti na praksu socijalnog rada, te će u daljnjem tekstu ova načela biti detaljnije opisana.

Usljed poplava, potresa, požara i drugih prirodnih katastrofa, ljudski životi bivaju ugroženi na brojne načine. Kako ove posljedice nepovoljnih ljudskih aktivnosti na okoliš uzrokuju ekološke, ekonomske i socijalne probleme kao što su gubitak ljudskih života, mjesta stanovanja ili zagađivanje voda i nedostatak hrane i drugih osnovnih životnih resursa, postaje očito da je ljudima potrebno osigurati pomoć i podršku u proživljavanju ovih nedaća. Osim što stručnjaci raznih područja znanosti reagiraju na posljedice, podiže se i svijest o potrebi preventivnog djelovanja na lokalnim razinama i o uključivanju lokalnog stanovništva u brigu o okolišu. Potreba za uključivanjem socijalnih radnika u rješavanje ekoloških problema i zbrinjavanje ljudi koji se nađu u stanju potrebe proizlazi iz osnovnih načela socijalne skrbi te je u skladu s temeljnim načelima profesije djelovati u interesu zaštite ljudskih prava, pa tako i prava na zdrav okoliš. Konkretno, načela kojih se socijalni radnici trebaju pridržavati povezano s ostvarenjem prava na zdrav okoliš, su načelo supsidijarnosti, načelo sudjelovanja u donošenju odluka te načelo uključenosti korisnika u zajednicu (Zakon o socijalnoj skrbi, NN br. 157/17., čl. 7., čl. 12, čl. 17).

Nevladine organizacije diljem svijeta aktivno sudjeluju u prevenciji štetnih posljedica, edukaciji stanovništva o održivim načinima ophođenja prema prirodi i prirodnim resursima, utjecaju industrije na okoliš i brojnim drugim aktivnostima kojima se na globalnoj razini događa promjena u odnosima pojedinca, njegovog socijalnog i prirodnog okruženja. U radu će biti prikazani primjeri pozitivnih praksi izvan Hrvatske, ali i u Hrvatskoj, posebice jer u Hrvatskoj nema znanstvenih radova niti provedenih istraživanja o „zelenom” socijalnom radu. Opća neupoznatost s ovom granom socijalnog rada u Hrvatskoj zahtijeva pregled postojećih radova i istraživanja te provedenih aktivnosti kojima se socijalni rad izravno uključuje u zagovaranje prava na zdrav okoliš i aktivno sudjelovanje u rješavanju ekoloških problema. Premda se zeleni socijalni rad ne može prepoznati u Hrvatskoj kroz rad socijalnih radnika, postojana je aktivna mreža ekoloških udruga i drugih organizacija koje samoinicijativno na sebe preuzimaju zadaće koje u inozemstvu provode i socijalni radnici, te stručnjaci raznih profila smjelo iskaču

iz rutine i prenose informacije i znanja te pružaju prilike u lokalnim zajednicama da se stvori održivi sustav koji može samostalno funkcionirati i ne ugrožavati resurse, zastupaju pravo na zdrav okoliš na brojne druge načine pridonose očuvanju okoliša i saniranju nastale štete i obnavljanju postojećih izvora energije i resursa.

Cilj i svrha

Cilj je ovoga članka predstaviti ekološki pristup socijalom radu i objediniti teoretske spoznaje o zelenom socijalnom radu i ekologiji sa stvarnim stanjem provedbe zelenog socijalnog rada u Hrvatskoj i šire. Svrha rada je kroz ekologiju kao kanalizirajuće područje za razne znanosti i profesije pridonijeti i educirati o izgradnji novog, interdisciplinarnog pristupa kako bi se profesija socijalnog rada pridružila spašavanju preostalih resursa i saniranju štete u kriznim intervencijama. Ovaj rad služi kao uvod i podloga za daljna istraživanja i znanstvene radove na temu zelenog socijalnog rada.

Dodirna područja ekoloških i socijalnih problema

Ekološki problemi sve više se podudaraju sa socijalnim problemima jer okoliš i nedostatak resursa, kao i posljedice pretjerane industrijalizacije, stvaraju negativne učinke na kvalitetu života ljudi. Nekoliko je područja u kojima je vidljiva povezanost ekoloških i socijalnih problema: zdravstveni problemi (karcinomi, smrtnost dojenčadi, bolesti dišnih sustava), stvaranje diskriminativnih efekata (posebno kod ruralnog stanovništva i nacionalnih manjina), opskrbljenost hranom i vodom, urbani stres, ratovi i socijalna pravda (Hoff i Polack, 1993). Imajući na umu glavna dodirna područja ekologije i socijalnog rada, socijalni radnici u ostvarivanju svrhe zelenog socijalnog rada trebaju osvijestiti problematična područja, primjerice nedostatak hrane te koristiti se kompetencijama koje se odnose na prepoznavanje problema, terapijske tehnike, organiziranje zajednice i sredstava i sposobnostima lobiranja kako bi se ostvario utjecaj na kreiranje politika, pri čemu je nužno upoznati specifičnosti kulture i lokalnog stanovništva (Dominelli, 2012).

Nova ekologija i socijalni rad

U novijim teorijskim pristupima ekološkom socijalnom radu važno je spomenuti postojanje „ekozofije” (ekološke filozofije) koju je razvio Naemas (1980) i kroz njegovu teoriju, sličnu Bookchinovoj „socijalnoj ekologiji”, naglasiti važnost primjenjivosti osam načela izvedenih kako bi se socijalni radnici u praksi lakše snalazili (Ungar, 2002). „Duboka ekologija” je proučavanje međuovisnosti svih sastavnica ekosustava prema kojima svaka sastavnica ima unutrašnju vrijednost odvojenu od nove vrijednosti koje im

ljudi pripisuju. Važno se ogledava u razvijanju vrijednosti društva koje unose ravnotežu te njeguju zajedništvo sa drugim živim bićima, a ne iskorištavanje i ubijanje (Ungar, 2002). Slično tumačenje daje i „socijalna ekologija”, kovanica Murraya Bookchina (1982), koji u svom radu oštro kritizira stručnjake koji primjenjuju ekološki pristup mirno, ne provocirajući potrebne promjene u društvu jer je potrebno shvatiti čovjeka kao dio prirode kojoj nikako ne smije biti dominantan (Ungar, 2002). „Socijalna ekologija” koncept je kojim Bookchin 1982. pojašnjava da je sloboda društva neodvojiva od prirode i nije joj suprotna, da izbor i nužnost nisu oprečni kao ni individualnost prema potrebama društvene povezanosti (Ungar, 2002).

Principi za primjenu pristupa „nove ekologije” u praksi socijalnog rada:

Na ovim teorijskim konceptima, Ungar (2002) temelji osam načela na kojima „nova ekologija” treba počivati u praksi:

- 1) intrizične vrijednosti (s obzirom na kulturu i dominantne vrijednosti u društvu, socijalni radnik treba njegovati relativizam kako bi znao koje su vrijednosti u zajednici zastupljene i poštivati ih zadržavajući prava na zastupanje profesionalnog pristupa);
- 2) raznolikost i raznovrsna rješenja (uzeti u obzir sve resurse kojima zajednica raspolaže kako bi odabrali iz ekološke perspektive najučinkovitije rješenje);
- 3) strukturirani savezi (kako bi im omogućili da korisnici određuje ciljeve i opseg intervencija koje se poduzimaju, čime se mijenja stroga birokratska odrednica socijalnog rada);
- 4) upravljanje dionika (aktivno sudjelovanje korisnika u zajednici);
- 5) otvaranje zajednicama (smanjenje birokratizma i centralizma);
- 6) osnaživanje javnih politika i zajednica (zagovaranje prava oblikovanja javnih politika kako bi zajednica mogla imati bolje šanse za suočavanje s teškoćama);
- 7) prosvijetljeni razvoj (omogućavanje redovite dostupnosti usluga) i
- 8) etička obveza promicanja promjena (prakticiranje predanosti široj društvenoj promjeni sudjelovanjem u organizacijama u zajednici)

„Nova ekologija” u socijalnom radu prema Ungaru (2002) trebala bi se voditi ovim principima kako bi se postigle i održale željene promjene na globalnoj razini.

Koncept održivog razvoja

Međunarodno udruženje socijalnih radnika u Međunarodnoj izjavi o globalizaciji i okolišu prepoznaje da prirodni i izgrađeni okoliš imaju direktan utjecaj na razvitak i ostvarenje ljudskih potencijala i da bi dostupni resursi trebali biti raspodijeljeni i korišteni na održiv način (McKinnon, 2008). Koncept održivog razvoja pojam je koji se razvijao gotovo paralelno sa konceptom neoliberalnog kapitalizma 80-ih godina 20. stoljeća (Drljača, 2012). Održivost podrazumijeva izgradnju svijeta u kojemu se resursi koriste na način da ne ugrožavaju zadovoljavanje potreba niti okoliš za buduće generacije, a istovremeno služe trenutnom stanovništvu i okolišu. Socijalna dimenzija održivosti prepoznata je kao najslabiji stup u konceptu održivosti, koji se sastoji od ekološke, ekonomske i socijalne dimenzije (Lehtonen, 2004). Lay i Šimleša (2010) upozoravaju na korištenje pojma održivosti u svrhe samopromocije, lažne svijesti o okolišu, globalnim ekološkim problemima i namjerama političara koje su izražene u kampanjama, obećanjima kako će smanjiti onečišćenje i zalagati se za održivi razvoj. Socijalni radnici u Hrvatskoj tek trebaju steći i integrirati ova znanja u vlastitu profesiju, kako bi i aktivnost stanovništva i spremnost na uključivanje bila veća. Socijalni radnici u Hrvatskoj imaju dionike u lokalnim zajednicama, kao i primjere dobrih praksi iz drugih dijelova svijeta.

Ekološki otisak i održivi razvoj

Pojam „ekološkog otiska” uvode Mathis Wackernagel i William Rees, koji 1996. godine izdaju knjigu pod nazivom *Our Ecological Footprint- Reducing Human Impact on the Earth* (Šimleša, 2010). Ekološki otisak je alat kojim mjerimo količinu „tla i vode koji su potrebni za održavanje materijalnog standarda određene populacije uz korištenje prevladavajuće tehnologije” (Chamber, Simmons i Wackernagel, 2004, prema Šimleša, 2010). Četiri su kategorije u ovoj definiciji: prirodni resursi, životni stil, populacija i tehnološka efikasnost (Šimleša, 2010). Iza ove ideje koja govori što se sve uzima u obzir u izračunu ekološkog otiska, stoji nemogućnost prelaženja granica nosivog kapaciteta određenog ekosustava. Kako bismo pojasnili pojam ekološkog otiska na svakodnevnoj razini, važno je shvatiti da je ekološki otisak mjera kojom se narušava i iscrpljuje bioraznolikost područja u kojem zajednice žive, no čak i resursi siromašnijih krajeva svijeta se iscrpljuju u korist zemalja sa visokim ekološkim otiskom (Šimleša, 2010). Isti autor upozorava da ekološki otisak ne prognozira budućnost nego upozorava na sadašnjost, koja u Hrvatskoj izgleda bolje nego u ostalim europskim zemljama, no svejedno postoji velika razina ugroženosti prirodnih resursa koji se sve češće daju u koncesiju privatnim osobama i korporacijama. Kako bi se održivi razvoj shvatio, ističu se tri pitanja koja valja razumjeti:

- 1) Održivi razvoj zahtijeva suradnju i prožimanje različitih disciplina što generira pitanje o tome kako prevladati barijere među njima.

Prvo pitanje opisuje opsežnost održivog razvoja, njegovo prožimanje i uključivanje različitih aktera, od socijalnih službi, komunalnih službi, tradicionalnih zajednica i sela i primjene znanja koje imaju u urbanim sredinama. Održivi razvoj zahtijeva da se uključe stručnjaci iz brojnih područja i da se razvija komunikacija, suradnja i zajedničko ulaganje snaga u rješavanje problema koji su nagomilani u prirodnom okruženju i socijalnim dimenzijama društva (Šimleša, 2010).

- 2) Održivi je razvoj socijalni proces čije razumijevanje ovisi o odgovoru na pitanje što djeluje unutar njega.

Drugo pitanje odnosi se na socijalnu dimenziju unutar koje je potrebno sagledati razne socijalne odrednice koje su vezane za geografsko područje na kojemu se nalaze, kulturu zajednice, vrijednosti unutar zajednice. Zbog toga je važno upoznati lokalnu zajednicu, vidjeti njezine stvarne potrebe i specifičnosti te na temelju toga predlagati rješenja koja se odnose na taj kontekst (Šimleša, 2010). Socijalni radnici upravo su ti akteri u zajednici koji trebaju biti upoznati sa resursima i socijalnim odrednicama zajednice kako bi mogli zagovarati prava te zajednice i podupirati promjenu od neodrživosti ka održivom razvoju.

- 3) Održivi razvoj je, prije svega, moralno načelo - kako ga ugraditi u procese odlučivanja?

Održivi razvoj kao moralno načelo povezan je sa socijalnim procesima i kao takav zahtijeva jačanje svijesti i educiranje građana jer je manji broj ljudi uključen u prakticiranje, 'vježbanje' održivosti, no potrebno ih je ohrabriti i potaknuti (Šimleša, 2010).

Postoje alati koji utječu na naš ekološki otisak, te mogu poslužiti kao primjer u kojem smjeru na individualnoj razini djelovati:

- a) Energija (štednja, obnovljivi izvori energije, štedne žarulje, energetske efikasne uređaji)
- b) Transport (pješačenje, bicikliranje, korištenje aviona kada nema druge opcije, dijeljenje automobila)
- c) Hrana (organska, lokalna, sezonska hrana, manje konzumacije mesa)
- d) Otpad (koncept 4R: reduce, reuse, repair, recycle)
- e) Robe i usluge (preispitati potrebe za kupnjom, ponovna uporaba predmeta, proizvodnja koja ne ugrožava okoliš i ljude).

Ovim smjernicama možemo se voditi i pri usvajanju dobrih alata za primjenu u profesiji socijalnog rada kako bismo lokalno stanovništvo uključili u aktivnosti koje već postoje ili inicirali nove.

Primjeri dobrih (održivih) praksi u Hrvatskoj

Mnoge ekološke udruge u Hrvatskoj djeluju na promicanju prava na zdrav okoliš, prenošenju znanja o mogućnostima očuvanja prirodnih resursa, informiranju javnosti o aktualnim događanjima, educiranju stanovništva o održivim metodama uzgoja, prijevoza, općenito ponašanja kojim unapređuju kvalitetu života. Prvo društveno poduzeće u Hrvatskoj udaljeno je samo 30 minuta vožnje od središta Osijeka, no ipak daleko od uurbanog gradskog života. Riječ je o pomno osmišljenom konceptu koji pruža praktična iskustva suživota čovjeka i prirode, mjesto učenja, ali i zabave. Kuća u prirodi funkcionira kroz praktične primjere održivog razvoja, poput obnovljivih izvora energije, odvajanja otpada, socijalnog poduzetništva i odgovornog poslovanja. Idejni začetnik i upravitelj Kuće u prirodi Zlatna Greda je Udruga Zeleni Osijek. Udruga osnovana 1995. u velikoj je mjeri svoje djelovanje usmjerila na zaštitu prirodnih i kulturnih resursa te održivi razvoj srednjeg Podunavlja (Zelena Greda, 2018).

Zelena mreža aktivističkih grupa (ZMAG) objedinjuje organske vrtlare, dizajnerne permakulture i ekološke aktiviste raznih profila kako bi promovirali i razvijali permakulturu i zagovarali te radili na ostvarenju socijalnih i ekoloških prava (ZMAG, 2017). Ova udruga objavljuje publikacije, održava radionice, gradi „Reciklirano imanje” te je do sada provela mnoštvo projekata. „Reciklirano imanje” smješteno 30 km od Zagreba, postalo je okupljalište ekološki osviještenih građana gdje se odvijaju edukativni programi i tečajevi permakulturnog dizajna te radionice na kojima se od prirodnih materijala uče izrađivati nastambe, zeleni krovovi, a u udruzi se nudi pomoć u pokretanju školskih vrtova i slično (ZMAG, 2017).

Ekološka *Udruga Vestigium* koja djeluje na području zagrebačkog kvarta Vrban dobar je primjer brige za unapređenje kvalitete života u urbanoj sredini. Naime, ova udruga uspjela je u šest godina svoga djelovanja u kvartu u kojem živi veći broj mladih obitelji, a bez dostupne tržnice, knjižnice ili doma zdravlja, osigurati socijalnu uključenost i ponuditi raznolikost sadržaja kojima unapređuje kvalitetu života građana. Obiteljska poljoprivredna gospodarstva na Eko-placu koji se održava dvaput tjedno uspijevaju putem ove udruge plasirati svoje proizvode na malu tržnicu u prostoru udruge Vestigium, a građani time dobivaju priliku jesti zdraviju hranu (Vestigium, 2017). Organiziraju se i razmjene knjiga, odjeće, tjelovježbe, radionice šivanja, kreativne radionice za djecu te druženja uz kavu, čime se postiže socijalna uključenost za sve dobne skupine i dostupnost svih sadržaja koje ova udruga prepoznaje u svojoj lokalnoj zajednici.

Ostvarivost prava na zdrav okoliš

Zaštita okoliša podrazumijeva osiguranje cjelovitog očuvanja kakvoće okoliša, očuvanje bioraznolikosti i krajobrazne raznolikosti te georaznolikosti, racionalno korištenje prirodnih dobara i energije na najpovoljniji način kao uvjet zdravog života i temelj koncepta održivog razvitka (Zakon o zaštiti okoliša, 2015). Pravo na zdrav okoliš jedno je od temeljnih ljudskih prava koje je u Republici Hrvatskoj zaštićeno Ustavom RH (čl. 70) i brojnim međunarodnim dokumentima te se može promatrati kao pravo treće generacije ljudskih prava, no to ne isključuje potpadanje ovog prava i pod ekonomska i socijalna prava te građanska i politička prava (Kolednjak i Šantalab, 2013). Prvi put je važnost ostvarivosti prava na zdrav okoliš eksplicitno istaknuta Konferencijom UN-a o ljudskom okolišu održanom 1972. u Stockholmu (Kolednjak i Šantalab, 2013). Najprije se naglašavala važnost zaštite ovog prava na lokalnoj razini i na nacionalnoj razini, no ubrzo postaje jasno da se na nacionalnoj razini ne može zaštititi ono što je povezano sa cijelom Zemljom, jer problemi koji se pojavljuju u prirodi, promjene u flori i fauni, nisu omeđeni političkim granicama, nego buktaju na raznim krajevima planete. Mediji u svijetu uglavnom ne objavljuju podatke kojima bi stanovništvo bilo informirano o prirodnim kretanjima na globalnoj razini, stoga je nedostatak informacija jedan od razloga usporenosti službi i zajednica da reagiraju pravovremeno. S druge strane, imamo istraživanje javnog mnijenja, izneseno na summitu o klimi u Kopenhagenu gdje su prezentirani rezultati Eurobarometra 300 prema kojem deklarativno izražavanje zabrinutosti za planet građani iznose u postotku od 80 do 90%, realno znanje o klimatskim promjenama pada na 50% ispitanika, dok je na aktivno sudjelovanje i davanje vlastitog doprinosa spremno svega 5 do 20% (Lay i Šimleša, 2010). Prema najnovijim podacima klimatske promjene promatraju se kao treći najteži problem s kojim se čovječanstvo suočava, nakon siromaštva, gladi i manjka pitke vode koji su na prvom mjestu i terorizma koji je na drugome mjestu. Čak 90% građana EU navodi da su osobno poduzeli određene radnje u preveniraju klimatskih promjena (Special Eurobarometar 459, 2017). Postavlja se pitanje što socijalni radnici mogu učiniti kako bi građani preuzeli svoj dio odgovornosti. Permakultura, interdisciplinarna znanost ili čak pokret, kako navode autori Kiš i Kiš (2014) mogući je odgovor koji socijalnim radnicima donosi smjernice kako oblikovati zdravu zajednicu.

Permakultura je interdisciplinarna znanost koja ispreplitanjem brojnih znanosti usmjerava na brigu za Zemlju, uključujući (ne samo) vrtlarjenje i proizvodnju hrane, smanjenje ili eliminiranje zagađenja, uporabu obnovljivih izvora energiju, gradnju održivim, prirodnim materijalima te korištenje postojećih prirodnih energija krajolika i u društvenim zajednicama - stvaranje nehijerarhijskog, horizontalnog društva (Kiš i Kiš, 2014). Permakulturnim dizajniranjem stvara se kapacitet za puno učinkovitije odgovore na probleme poput poplava ili drugih prirodnih katastrofa ili industrijskih zagađenja/

nesreća. Socijalni rad kao profesija traga upravo za učinkovitim i dostatnim rješenjima za trenutne i buduće ekološke probleme.

Razvoj društvenih vrtova i njihova uloga u zajednici

Prepoznavanje važnosti urbanih vrtova kao područja povezivanja lokalnog stanovništva posebno je vidljivo u gradskim kvartovima. Osobe koje su uključene u organiziranje zajednice prepoznaju lokalne površine, uključujući i zelene površine, kao mjesto socijalnog povezivanja, izgradnje, liječenja, osobnog rasta, učenja novih vještina i područje borbe za socijalnu pravdu (Sherman, 2005, Stocker i Barnett, 1998, Streeter i Gonzalvez, 1994, prema Shepard, 2013). Socijalna isključenost jedan je od glavnih društvenih problema koji se prepoznaje na globalnoj razini, stoga svaku tendenciju da se ovaj problem umanj i članove društva uključ i društvene aktivnosti treba prepoznati kao dobrobit za pojedinca i zajednicu. Inovativnost u kreiranju i očuvanju zelenih gradskih površina za slobodno korištenje građanima, zajedničko vrtlarenje, sudjelovanje u procesu obnove zajednice, planiranju, obrađivanju vrtova i uzgoju hrane na gradskim površinama događa se diljem svijeta (Gray i sur., 2013). Ovakve aktivnosti događaju se i kod nas, u Hrvatskoj, jedno desetljeće kasnije. Vrtlari tako stvaraju novi socijalni kapacitet na mikro, mezo i makro razinama, stvarajući mogućnosti za kreativnije organiziranje zajednica (Shepard, 2013). Senzorna integracija je neurobiološka aktivnost kojom se kroz različita osjetila omogućuje obrada informacija, što osjetilni park i povrtnjak direktno omogućuju iskusiti. Na ovaj način studentima je omogućeno da iskustveno dožive gradivo. Vrtlarenje je započeto 2014. godine sa pet radionica kojima je aktivistkinja Andreja Čoh, poznata kao Zelena Andrea ili Urbana vrtlarka, poučila studente i druge članove civilnih organizacija kako pripremiti zemlju za sadnju, napraviti gredice i zasijati i zasaditi biljke (Novak, 2015). Već iste godine uključeni su u aktivnosti i azilanti iz Hotela Porin smješteni u Zagrebu, korisnici Centra za rehabilitaciju i Centra za autizam te djeca iz osnovnih škola i vrtića. Iste godine ostvarena je suradnja sa centrima za socijalnu skrb koji od 2014. godine uključuju u rad mlade kojima je zbog kršenja zakona određena mjera humanitarnog rada (Novak, 2015).

Kao što možemo uočiti, postoje načini na koje socijalni radnici iz centra za socijalnu skrb surađuju na ovom području. Zelena učionica mjesto je koje okuplja studente, organizacije civilnog društva zainteresirane za održivi razvoj, obrazovne ustanove, marginalizirane skupine i centre za socijalnu skrb, a provedba aktivnosti temelji se na dobrovoljnosti, volonterstvu i međusobnom povezivanju sudionika, kao i prikupljanju sredstava za ostvarivanje projekta čija provedba uglavnom ovisi o donacijama. Svi rade koliko žele i mogu te ovakav način organiziranja zajednica predstavlja ulaganje u preventivne čimbenike koji se temelje upravo na tom ulaganju u zajednicu, obitelji i školske aktivnosti a dugoročno pridonose mentalnom zdravlju kod svih dobnih

skupina. U daljnjem radu se uključuju i nezaposlene osobe i osobe u riziku od socijalne isključenosti, gdje vidimo da se radi na glavnim socijalnim problemima i njihovom rješavanju i prevenciji (Novak, 2015).

Ovakvim projektima omogućuje se studentima da povežu kampus sa zajednicom i vlastitu edukaciju s okolišem (Shepard, 2013). U Hrvatskoj urbani vrtovi postoje već dulji niz godina, a od 2012. uspostavljena je i formalna mreža urbanih vrtova u dvadesetak gradova: Varaždin, Osijek, Rijeka, Zagreb, Belišće, Koprivnica, Ivanić Grad, Karlovac i drugi (Rubić i Gulin Zrnić, 2015). Na ovaj način se građanskom participacijom unosi promjena u pristup hrani i povezivanje građana u gradskim kvartovima te smanjuje socijalna otuđenost. Ostvarivošću ove inicijative u Hrvatskoj se otvara prostor za brojne druge sadržaje koji se mogu raditi u postojećim malim zajednicama te su uloge koje vrtovi imaju za građane raznolike. Dobar svjetski primjer je Detroit, koji se razvijao i nazadovao zajedno s razvojem automobilske industrije, odnosno porastom cijena nafte. Stanovništvo je počelo iseljavati, napuštati 70-80 godina stare kuće te je ubrzo grad kolabirao do te razine da više nije bilo niti odvoza komunalnog otpada niti javnih službi. Stanovništvo se našlo u odsječenim dijelovima grada u kojima nije bilo dovoljno hrane, te je ubrzo počelo uzgajati hranu. Danas se na ovom području inzistira na ekološkom uzgoju, pokreću se urbane organske farme koje opskrbljuju novonastale tržnice hranom (Dragičević, 2014).

Otpornost zajednice

Zbog sve većih posljedica industrijskog zagađenja, potrebno je iznjedruti načine za suočavanje s posljedicama, kako bi se izgradila otpornost (Dominelli, 2012). Gubbins (2010) govori o otpornosti zajednice kao postojanju pouzdanja, kapaciteta, resursa, znanja i vještina da prepoznaju i stabiliziraju ključne faktore koji utječu na njihovu koheziju i razvoj. Ti faktori su različiti, od dramatičnih događanja kao što su visoki i nagli rast cijena, nagle vremenske promjene i nepogode, nestajanje i nesigurnost energentskih izvora, nacionalne financijske krize i slično (Gubbins, 2010, prema Dominelli, 2012).

Dominelli (2012) opisuje otpornost zajednice kao drugu stranu istog novčića, na čijoj se poledini nalazi ranjivost. Ranjivost je osjetljivost zajednice na učinke nastale štete i može biti prouzročena endogenim, unutarnjim ili egzogenim, vanjskim faktorima (Dominelli, 2012). Aktivnosti socijalnih radnika u pružanju pomoći „žrtvama-preživjelima“, kako ih naziva Dominelli (2012), sastoje se od opskrbe vodom, hranom, skloništem i medicinskom pomoći, traženja stručne pomoći za sve koji su u riziku od podlijevanja bolestima ili zdravstvenim teškoćama, ponovne izgradnje zajednice i njihovih domova, pružanja pomoći za nošenje s traumama koje su uzrokovane sudjelovanjem

u industrijskim katastrofama ili onima nastalima prirodno, održavanja nastojanja da se očisti i dekontaminira okoliš, stvaranja sigurnosnih planova za sprečavanje takvih katastrofa u budućnosti, razvijanja akcijskih planova za potencijalne ponovne katastrofe i osnaživanja pojedinaca i društva kako bi razvili otpornost i pripremili se za buduće nedaće. Slučaj koji je zadesio Černobil 1986. godine je najveći slučaj nuklearne katastrofe, koji je odmah odnio 47 života radnika te ostavio neizmjerne radijacijske posljedice na tadašnje i kasnije naraštaje, a priroda i zajednica još uvijek se nisu oporavili (Dominelli, 2012). Ovdje se uviđa potreba za socijalnim radnicima kako bi pomogli stanovništvu prikupiti podatke i izgraditi otpornost za buduće potencijalne katastrofe. Ovakve katastrofe nastavljaju se događati te uzrokuju neizmjerne financijske štete, a spori odgovori država da pruže potrebnu pomoć i zaštitu su dokaz da valja uključiti više stručnjaka kako bi se stanovništvo bolje organiziralo, dobilo potrebnu pomoć i zaštitilo od daljnjih stradanja.

Otpornost stanovništva potrebno je jačati na svim područjima, posebno onima najugroženijim industrijskim aktivnostima, a socijalni radnici ponovno se ovdje nalaze u poziciji 'veziva' u kojemu moraju koordinirati i balansirati stečenim znanjem o funkcioniranju državnih službi i uprava, njihovog odnosa s tržištem i potrebitog stanovništva kojem je nužno čim prije osigurati potrebnu pomoć kako bi se oporavili i osnažili za daljnji nastavak života te pripremili na potencijalne teškoće u budućnosti. Protok informacija o nuklearnim katastrofama je još uvijek slab i industrijska zagađenja koja su posljedica loših ugovora između tvornica i vladajućih tijela teško se mijenjaju, a socijalni radnici mogu pomoći tako da od vladajućih zahtijevaju detaljnije informacije, zahtijevaju javnost rada, preuzimanje odgovornosti za potpisane ugovore (Dominelli, 2012). Socijalni radnici mogu pružati pomoć ugroženima i kroz primjere na lokalnoj razini poticati zajednice da se osnaže i čine više u vlastitom okruženju kako bi spriječili nastanak štetnih posljedica (Dominelli, 2012), no razvijanje ovakvih 'vrlina' zajednica koje ih mogu učiniti spremnima i sposobnima za svladavanje budućih i trenutnih teškoća iziskuje angažman socijalnih radnika i članova zajednice da zajedničkim snagama ostvare dovoljno prostora u donošenju relevantnih odluka na političkoj razini.

Otpornost, kako ju definiraju Dominelli (2012), Gubbins (2010) i Zapf (2009) uključuje sposobnost nošenja s nedostatcima resursa, što je moguće prevenirati aktivnostima stanovništva (aktivizmom neprofitnih i nevladinih te drugih organizacija i tijela) ili ublažiti nakon nastanka životnim stilom (primjena permakulturnih spoznaja i praktičnih rješenja) koji se u određenim zajednicama njeguje, no za to sve je potrebno osigurati da „druga strana medalje”, ranjivost određenih skupina stanovništva, rasne, ekonomske ili druge razlike, ne budu postojani negativni čimbenici unutar političkog uređenja na lokalnoj, regionalnoj ili nacionalnoj razini.

Zaključak

Zeleni socijalni rad, kako ga naziva Dominelli (2012), odnosno ekološki socijalni rad (Gray i sur., 2013) pojam je koji se primjenjuje u kriznim intervencijama i preventivnim mjerama koje je potrebno poduzeti kako bi se osigurala sigurna i zdrava okolina za građane te kako bi se ublažile posljedice prekomjernog iskorištavanja postojećih prirodnih resursa. To je promjena od neodrživih kapitalističkih navika društva ka održivom razvoju kojim će se izgraditi bolje zajednice. Nedostatna i samo reaktivna uključenost socijalnih radnika u pitanja od ekološke važnosti i probleme koji se javljaju među korisnicima sustava socijalne skrbi posljedica su nedovoljne informiranosti i nezastupljenosti ove teme u obrazovnom sustavu. Vještine organiziranja i korištenja postojećih resursa zajednice kako bi se uspostavili odnosi unutar zajednice (Jarvis, 2013) koji omogućuju da se odnosi moći u donošenju odluka postave na način da članovi zajednice pridonose i sudjeluju aktivno u oblikovanju aktivnosti i koraka kojima oblikuju stanje u društvu (Dominelli, 2012) nužno je unaprijediti i nadopuniti kako bi se postigla cjelovitost u primjeni ekološkog pristupa. Intrizične vrijednosti društva kao što su kultura i običaji samo su polazišna točka s koje socijalni radnik promatra i istražuje moguća rješenja, a daljnja načela na kojima se prema Ungaru (2002) treba temeljiti novo shvaćanje i primjena znanja iz ekologije samo nadograđuju kontekst pojedinca u okolišu. Holistički pristup je apstraktan pojam koji se proteže u literaturi kroz permakulturu (Lay i Šimleša, 2010, Kiš i Kiš, 2015), socijalni rad, te kroz radove koje prezentiraju ekološke udruge i poduzeća npr Zelena greda d.o.o. kao prvo društveno poduzeće otvoreno u Hrvatskoj. Zaključno, važno je osvijestiti stručnjake da pojedinac, iako postavljen u okoliš i promatran u cjelokupnoj slici prirodnih dobara koja ga okružuju, ekonomskih i političkih uvjeta kojima je uređeno društvo (Dominelli, 2012) i načinima ophođenja prema prirodi, nije najvažnija karika ovoga lanca, nego samo jedan dio prirodnog mozaika te da se prema prirodnim resursima i okolišu treba odnositi kao dijelovima vlastitog postojanja i postojanja zajednice kojoj pripada. Rad usmjerava na rješenja kako postići održivost na svakodnevnoj razini, koristiti resurse razumno, štedljivo i vraćajući u tok kruženja sve one materijale koji se mogu ponovno upotrijebiti ili prenamijeniti, kako bi se smanjio ekološki otisak koji je prekomjeran u odnosu na kapacitete planeta Zemlje. Ekološki otisak ne može predvidjeti buduće stanje na planeti (Šimleša, 2010), no ono što je moguće učiniti je zajedničkim snagama podučiti stručnjake, a posredno i građane, da smanjuju ekološki otisak i da usvajaju bolje socijalne, ekonomske i ekološke navike kako bi sačuvali resurse za nadolazeće generacije. Zadatak je zelenog socijalnog rada stvarati zdrave zajednice koje same znaju reagirati na donošenje loših političkih i drugih odluka. Kako bi se izgradile zdrave zajednice, ključan je element osjećaj pripadnosti članova zajednice. Osjećaj pripadnosti zajednici se kroz globalizacijske procese gubi te se javlja jedan od ključnih socijalnih problema - socijalna isključenost (Dominelli, 2012).

Literatura

- Bronfenbrenner, U. (2005). *Making Human Beings Human: Bioecological Perspectives on Human Development*. Thousand Oaks: Sage.
- Deewane, C. J. (2011). Environmentalism & Social Work: The Ultimate Social Justice Issue. *Social Work Today*, 11(5), 20-23.
- Dominelli, L. (2012). *Green social work: From Environmental Crises to Environmental Justice*. Polity Press: Cambridge.
- Dragičević, G. (2014). Urbana permakultura. U: Motik, B. i sur. (2014). *Permakulturni dizajn-priručnik uz tečaj*, 195-209. Zelina: Zelena mreža aktivističkih grupa.
- Drljača, M. (2012). Koncept održivog razvoja i sustav upravljanja. *Fondacija za kulturu, kvalitetu i izvrsnost*, 1 (1-2), 20-26.
- Hoff, M. D., Polack, R. J. (1993). Social Dimensions of Environmental Crisis: Challenges for Social Work. *Social Work Review*, 38 (2), 204-211.
- Gray, M., Coates, J., Hetherington, J. (2013) *Environmental Social Work*. Routledge: New York.
- Kiš, K., Kiš, M. (2014). *Permakultura - održivi vrt, zbrinuta zemlja, sretni ljudi*. Bibiloteka Planetopija: Zagreb.
- Lay, V., Šimleša, D. (2012). *Nacionalni interesi razvoja Hrvatske kroz prizmu održivog razvoja*. Centar za istraživanje integralne održivosti i održivog razvoja: Zagreb.
- Lehtonen, M. (2004). The Environmental-Social Interface of Sustainable Development: Capabilities, Social Capital, Institutions. *Ecological Economics*, 49(2), 199-214.
- McKinnon, J. (2008). Exploring the Nexus Between Social Work and the Environment. *Australian Social Work*, 61(3), 256-268.
- Motik, B., Rodik, D., Šimleša, D., Dragičević, G., Kardum, I., Šišak, M., Maljković, N., Pocrnčić, S., Paro Vidolin, S., Pešak, S. (2014). *Permakulturni dizajn-priručnik uz tečaj*, Zelina: Zelena mreža aktivističkih grupa.
- Naess, A. (1989). *Ecology, Community, and Lifestyle: Outline of an Ecosophy*. Cambridge: University Press.
- Novak, M. (2015). Zelena učionica-vrt Edukacijsko rehabilitacijskog fakulteta: uloga vrtova u razvoju kvalitete života. U: Rubić, T., Gulin Zrnić, V. (2015). *Vrtovi našega grada*, 139-152. Zagreb: Institut za etnografiju i folkloristiku.

- Rubić, T., Gulin Zrnić, V. (2015). *Vrtovi našega grada*, 60-78. Zagreb: Institut za etnografiju i folkloristiku.
- Slavuj Borčić, L., Cvitanović, M., Lukić, A. (2015). Zeleni prostori, voljeni prostori-stari i novi zagrebački urbani vrtovi u očima vrtlara. U: Rubić, T., Gulin Zrnić, V. *Vrtovi našega grada*. Zagreb: Institut za etnografiju i folkloristiku.
- Special Eurobarometer 459 (2017). posjećeno 10. 02. 2018. na:
https://ec.europa.eu/clima/sites/clima/files/support/docs/report_2017_en.pdf
- Šimleša, D. (2010). *Ekološki otisak: Kako je razvoj zgazio održivost*. Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.
- Ungar, M. (2002). A Deeper, More Social Ecological Social Work Practice. *Social Service Review*, 76(3), 480-497.
- Udruga Vestigium, posjećeno 22. 10. 2018. na web stranici:
<http://udrugavestigium.wixsite.com/vestigium>
- Zakon o socijalnoj skrbi. *Narodne novine*. br. 157/2013, 152/2014, 99/2015, 52/2016, 16/2017, 130/2017.
- Zakon o zaštiti okoliša. *Narodne novine*. br. 78/2015.
- Zelena Greda, posjećeno 14. 11. 2018. na web stranici: <http://zlatna-greda.org/>
- Zelena mreža aktivističkih grupa, posjećeno 18. 01. 2018. na web stranici:
<https://www.zmag.hr/>